

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Виктор Паунов за дисертационния труд
на кандидата за научна и образователна степен „Доктор“ Весела Кучева,
с тема „ Художествена проблематика на графичния роман
(на графичната новела – Graphic Novel), като жанр в изобразителното изкуство.
Тематична насоченост и специфични наративни и изобразителни особености“

Дисертационният труд, представен ми за рецензиране, включва основна част, структурирана във въведение, четири глави и заключение (199 стр.) и библиография с общо 147 печатни и електронни източника, (издания и уеб страници), приложение на разглежданите чуждестранни и български издания на графични романи, комикси и картинни книги и богато илюстрирана албумна част от 103 стр. с над 400 изображения. Ясно заявено е категоричното желание на докторанта с нужното внимание, дълбочина, и обхват да проучи, изследва и обобщи заявената тема. Специфичността и фокусът на разработката, предполагащи издирване, анализ и научно осмисляне на огромен и крайно разнообразен и обемен художествен материал, основно чуждестранен, е съществена заявка на Весела Кучева за новост и принос. Разгледан и в контекста на липсващи професионални научни разработки с подобен тематичен обхват у нас, трудът на докторанта към момента е единствен в изследването на иначе обособената територия на графичния роман в световен мащаб. Назоваването на значими издания, художници и автори в областта, анализа на техните концептуални, художествени и технологични подходи и похвати, дефинират генезиса, пътя и особеностите на това изкуство като жанр и важноста на рефлексията и влиянието му в обществения живот и на удожествената сцена. В допълнение бих отбелязал и специфичния ракурс на доктората като цяло, породен от битността на Весела Кучева като професионален художник, специализиран в територията на илюстрацията и изкуството на книгата.

Структурният план на дисертацията осигурява успешно разгръщане на темата, и реализиране на логичната последователност в проследяването и надграждането на набелязаната в главите проблематика. Още във въведението, точно се дефинира обекта на изследването – графичният роман (графичната новела) като художествен субект и явление, променящо статута на комиксовата форма от незаслужено подценявана и второстепенна, към специфична медия, заслужаваща респект и уважение, осъществяваща уникална и значима връзка с литературата. Докторантът е амбициран да назове и дефинира особеностите, отделящи този вид издания като художествени произведения, използващи комиксова структура в широк регистър, но и прилагащи *графичен наратив* в достатъчно голям обем, за да ги отдели от обобщението „комикс“. Заявява се намерението да се обхванат основоположниците на това изкуство и работещи в територията на *секвенционалната*

история (алтернативно понятие за графичен роман) и да се концентрира фокусът на дисертацията от документално-историческото към анализ на реализирани емблематични произведения, маркиращи явления и тенденции.

Хронологията на изследването акцентира в/у възникването и развитието на явлениято картинен роман до наши дни, с назоваване на важни от съдържателен, конструктивен и художествен аспект обекти и издания, макар че накратко е разгледан генезиса на комикса изобщо, като специфична форма на илюстрацията.

Тук се определят и топографските граници на разработката, разположени практически върху голяма част от световната карта (Америките, Европа, Азия, Австралия). Весела Кучева обосновава актуалността на изследването си не само с очевидния дефицит у нас на публикации в тази посока, а и за комикса изобщо, но и поради необходимостта да се посочат и изяснят словесните, визуални, естетически и тематични отлики на графичния роман, превръщащи го в значимо произведение на изкуството, различно от картинната и авторската книга.

Докторантът определя и методологията, използвана в аналитичната част на работата си, включваща формално-стилистични и иконографски анализи, историографски метод при проследяване на хронологията на развитие на обекта, наративно-структурен анализ за видовете визуално-словесен разказ, описателен метод за обобщение на някои от сюжетите и композициите на разглежданите обекти. Такъв тип изследователско поведение защитава претенцията за цялостен, изчерпателен обхват на темата и разглеждането ѝ от различни ъгли и според различни взаимовръзки.

В първа глава от дисертацията **„Графичният роман като специфична територия от изкуството на книгата и илюстрацията; произход от и общи корени с комикса; обособяване като напълно самостоятелен и ясно различим художествено изобразителен жанр“** Весела Кучева заявява намерението си да изследва характеристиките на изданията графични, картинни романи, свързани със обща концепция, композиционните специфики и структурата им, с цел ясно да дефинира тяхната различима обособеност и самостоятелност като художествен жанр. Тук авторът обосновава тази специфичност, боравеща от една страна с типично комиксовия похват на разгърнат в последователности (секвенционален) наратив, а от друга – с разнообразните, често иновативни графични, визуални и конструктивни елементи и подходи на художника-илюстратор, генериращи ясно различима индивидуалност в архитектуриката на книгата графичен роман. Оттук произтича и претенцията за изразителна авторска позиция, определяща стойностно художествено произведение.

Докторантът грижливо назовава и дефинира типичните изобразителни елементи, функциониращи в страниците и разтворите на изданията графични романи, разграничаващи ги от голямата група на картинните и авторски книги, също боравещи активно с картинното съдържание. Това са **комиксовите панели**, основен структурен и композиционен елемент, формиращ съдържателните и графични логики в

последователността на общия наратив. Определени от своите рамки, те, чрез своята организация и ред, разгръщат характерните за изданията насищания, паузи, акценти, създаващи характерна динамика и ритмика.

Друг съществен визуален реквизит – **каналът** м/у панелите, макар и лишен от визуален пълнеж, осъществява мисловния пространствено-времеви преход от едно изображение към друго, реализира връзката м/у отделните „мъниста, в секвенционалната броеница“. Тази загадъчна логика на действие на отсъстващото, обуславя и съавторството на зрителя сам да участва чрез въображението си в разгръщането на действието, преодолявайки времето и движейки се в пространството.

В повечето случаи неизменен, графичният елемент **текстови, речеви балон** е дотолкова типичен, популярен и разпознаваем, че приложен към всякакво изображение, неминуемо се асоциира с комикс. Весела Кучева обстойно разглежда тук многобройните визуални, функционални и съдържателни разновидности на този вид графика, като носители на слово (реплики, мисли, разказ, коментари и др. ремарки), типографски обозначени звуци и звукоподражания, сетивни усещания, определения. Тук се проследяват и съдържателните взаимовръзки между изображенията и текста в графичните новели (словесно-специфична, картинно специфична, двойно специфична, взаимно-зависима и др.), изразяващи доминацията, принадлежността, равнопоставеността или липсата на връзка м/у картинното и текстовото съобщение, при предаването на внушенията на произведението.

С голямо внимание докторантът разглежда изключително важния в композиционно и структурно отношение въпрос за преминаването на съдържанието през панелите. Подчертано е разнообразието в преходите при това преминаване: от момент към следващ, създаващо забавено действие/движение и способстващо подчертаване на детайли – един кинематографичен ефект; от действие към друго, важен за сюжета и състоянията на героя подход, изразяващ динамично преминаване през времето на действието; схемата на преход от една сцена към друга решително съкращава възприемането на големи времеви интервали и пространствени дестинации, а преминаването от един субект към друг разширява и обогатява територията на определен епизод. Особено специфичен преход е този, осъществяващ връзка между различни аспекти в повествованието и последователността. Това позволява различни гледни точки към определен момент или действие, или разглеждане на различни техни смисли, проследявани едновременно. Съществува и така наречения алогичен преход, своеобразна графична алиаторика, позволяваща на въображението на зрителя да изгради логични връзки между сцените там, където те изначално липсват. Кучева подчертава, че чрез прехода м/у панелите и участието на паузите/каналите, се реализира възможността въображението и съзнанието на възприемащия комикса да конструира последователност и цялостна картина на наратива, да осъществи интеракция при преминаването през изданието – ефект, наричан „заключение“, осмислящ както в литературата и киното цялостната концепция на нова действителност и заложените в нея идеи.

В настоящата глава докторантът намира логично място и за разглеждане на хронологията и генезиса на графичния роман. Произлязъл от комикса, преминал през комиксовите антологии и обособил се като самостоятелен художествен жанр в

последните десетилетия, той с право е разглеждан от Весела Кучева като специфично високостойностно произведение в територията на **изкуството на книгата**. Ясно са разграничени отликите на този тип издания и комиксовите такива. На първо място е изтъкната липсата на серийност, целостта и завършеността им, развита в значително по-голям брой страници (някои графични романи съперничат по обем на литературни произведения). Разделянето им в някои случаи на части, обикновено отдалечени хронологично, обичайно развиват идеи или допълват същностни моменти. Съществена разлика докторантът намира и в тематичните определености на графичните новели – най-често фокус в тях са важни, обществено значими, общочовешки проблеми, въпроси, свързани с мястото и световъзприятията на съвременния човек, персонални взаимоотношения, теми, възприемани до скоро като „табу“. Липсата на комерсиалност, пряка развлекателност и възможността достъпно да бъдат отправени важни послания също е значима отлика. Възможността чрез графичния роман да се реализират научно-популярни, информационни или познавателни цели активно се използва както сред широка публика, така и в сферата на образованието.

Важен отличителен момент, открояващ се отчетливо от традиционния комикс е възможността графичният роман да използва по иновативен и специфичен начин едновременното и паралелно действие на визуалния и текстовия наратив. Докторантът посочва изключително разнообразните, често уникални подходи на художниците чрез композиционни и структурни решения или алтернативни художествени и технически средства да преминат отвъд традиционните комиксови модели. От своя страна типографските решения, по-често визуално ексклузивни за изданията, играят роля на „типографска илюстрация“ в осъществяване на цялостния концепт.

Финалът на първа глава естествено хвърля мост към проблематиката на втора глава на дисертацията: **„Тематична обусловеност на графичните романи“**.

Тук Весела Кучева успешно решава нелеката задача да обхване, изследва и обобщи огромен обем съществени (някои от които знакови, определящи), съвременни книжни издания, съчетаващи най-резултатно особеностите и претенцията за автономност на графичния роман.

Разделяйки съдържанието на главата на три обширни дяла, докторантът, използвайки многобройни примери, цитати и позовавания (вкл. в албумната част), се фокусира първо в/у най-разпространените и припознати от публиката картинни романи, интерпретиращи визуално сюжети от литературната класика и литературата изобщо. Кучева подчертава стремежа на авторите, чрез художествени подходи и похвати използвани тук, макар и не винаги разчитайки на традиционния секвенционален наратив на комикса, максимално коректно и пълноценно да покрият съдържанието и да осъществят роля на своеобразни медиатори м/у литературните произведения и читателя. Разгледана е и специфичната активна роля на реципиента-читател да участва в историята, като за разлика от киното с неговите директни визуални константи по отношение на герой, мизансцен и т.н., при графичния роман функционирането на принципът на „завършване“ (споменат в предишната глава) дава много по-широка възможност за експониране на собствени представи и усещания.

Широко приложени в образователните системи в Европа и Америка, този тип издания успешно функционират като съпътстващи на учебното съдържание помощни средства.

Друга широко апробирана от образованието, възприета и популярна, особено сред младата публика част от графичните новели, е тази на информационните и образователни такива. Много от разгледаните от Кучева подобни издания посвещават визуален разказ на биографиите и живота на известни хора – учени, представители на изкуството, исторически персони, политици и др. Докторантът отбелязва тук съществената роля на графичния роман в трансфера на идеи и формиране на обществено мнение и възможността чрез посланията му не просто документиране на биографии, а моделиране на активни граждански позиции към противоречиви, макар и значими съвременни личности.

С голяма познавателна роля е групата на енциклопедичните и научно-популярни графични романи. В обширно повествование докторантът привежда много примери за интересно, завладяващо и необичайно представяне на факти, явления и обекти от науката, социалния и политически живот. Тук са разгледани и фундаменталните издания на изследователите на създаването, историята и характеристиките на изкуството на комикса, сами организирани и представени в руслото на графичния роман. Весела Кучева проследява и специфичната група на , несъмнено най-занимателните и артистично индивидуални енциклопедични графични романи с частично потвърдена научна достоверност и фактология – художествено поле за създаване и „документиране“ фантазни реалности.

Третият, обемен и многообразен кръг от издания – графични новели, са тези, които се обръщат чрез художествена визия и словесност към общозначими за хората теми в наративното си пространство. Както обобщава Весела Кучева *„Чрез тях може да бъде изследвано неоспоримото съзряване на този вид картинна книга в произведение на изкуството, способно да интерпретира изключително значими и трудни за обговаряне въпроси“*. Част от тематиката им, независимо дали е основана на лични преживявания или е недействителна, засяга такива явления като войната и насилието, Холокоста, смъртта, расизма, базовите въпроси за смисъла на живота, травматичните психологически преживявания, психични отклонения, секса и сексуалната определеност. Тук са разгледани и някои от най-разпознаваемите, основополагащи за жанра и стойностни с художествените си качества и подходи произведения. Оформяща изобразителния и смислов облик на създаденото от редица майстори на визуалния разказ, тази голяма група графични романи претендира за интереса, вниманието и рефлексията на образования, подготвен и ерудиран читател, този, чието съпреживяване защитава претенцията за високо и значимо изкуство.

Завършвайки главата с обобщението за разширяващата се територия, тематичен обхвати, визуални възможности на наратива в графичните романи, докторантът преминава към трета глава на разработката: **„Анализ на наративните особености, които изграждат визуално-словесната структура на графичните романи“** – несъмнено най- състената съдържателно част в целия корпус на дисертацията.

Формулираният в началото на главата принцип за това, че протичащият през страниците на графичния роман наратив не се свежда в същността си само до развитието на сюжета, а включва и разгръщането на композиционните – визуални и словесни

елементи във вътрешното време на повествованието и това за възприемането им. Тази характерна темпоралност на комиксовата структура, реализирана основно чрез секвенция м/у поредица от картини (панели) и връзките и взаимодействията им, може да породи различни нелинейни времеви и пространствени разклонения, запазвайки целостта на възприеманото съдържание.

Весела Кучева определя **ритъма** като основен характеризиращ момент на наративите в графичните романи. Силно фрагментираните в последователността на панелите пространство и време на графичния разказ в разтворите, дават повече възможности за детайлно проследяване на действието или параметрите на сцената. Тъй като всеки панел, макар и обособен композиционно разполага със свързваща информация с последващите, пренася частично някои и променя други елементи на действието. Това осигурява характерната ритмична пулсация на повествованието, породена от запазване и обновяване.

Анализът на визуално-словесните особености и взаимовръзки в композицията на графичните романи докторантът започва с разглеждане на такива с **линейна наративна структура**. При тях действието протича с ясна последователност, във време с установена посока и непрекъсната линия. Събитийните моменти са в изразени причинно-следствени взаимоотношения, всеки предхожда и определя продължението в следващия. Разнообразяващи линейната посока на наратива с цел засилване на интереса са способности, забавящи или отлагачи разкриването на сюжета, реминисценции или ретроспекция.

Графичните романи с **нелинейна наративна структура** и тяхната подгрупа на такива с **паралелна наративна структура**, Кучева дефинира със значително по-сложната им организация на повествования, развиващи се успоредно в различни реалности и проследяващи съответствия и разлики в случки и поведение на героите в различните измерения. Интересна и важна особеност, подчертана от докторанта чрез съответни примери е, че художниците в този тип издания са изцяло автори, създавайки текста и визията и реализирайки своеобразна „запазена марка“ в особеното разполагане на паралелните наративи в едно и също пространство на разтворите, гарантиращо единство.

Подгрупата на графични новели с **циклична наративна структура**, е разгледана на базата на общия принцип за ограничаване на линейният наратив и последователностите в кратки отрязъци. Те, обединени в повтаряща се обща принципна схема на картинното и текстовото съобщение, функционират чрез нея в повествованието.

В тази част на разработката са назовани и разгледани начините и похватите, чрез които може да бъде представен в изданието всеки от типовете наративи. Кучева се позовава на изследователи, търсещи пряка връзка м/у методиките в киноразказа и развитието на графичния наратив, с използване на сходни похвати: *кадрирането, ракурса, движението на камерата, субективната камера, гледната точка, монтажът* и др.

Последна особеност на наративната структура в графичните романи, разгледана в трета глава е връзката и взаимодействието м/у двата основополагащи наратива - картинен и словесен. Цитирайки терминологичните определения и комбинациите според известни изследователи, Весела Кучева коментира многообразието на възможните приложения в изданията, редуването и съчетаването на тези принципи с цел разнообразяване на повествованието, засилване на въздействието и внушенията.

Акцент в съдържанието на тази част на главата е констатацията, че множество графични романи, несъдържащи текстови наратив, изключително успешно реализират

посланията и въздействието си само чрез визуалното си повествование. С приведените примери докторантът доказва несъмнената възможност на графичния разказ самостоятелно да изрази напълно съдържанието и смисълът на произведението.

Тук е отбелязана и особената разновидност на безсловесните графични романи, чийто наратив може да бъде определен като „абстрактен“. Кучева констатира, че изображенията в тях, макар и непритежаващи конкретна образност и лишени от сюжетност, персонаж, действия и събития, организирани в секвенционална структура с въвеждане на промени във формата и пространството, формират представа за наратив. Така въображението на читателя изгражда емоционални и смислови реакции като отзвук от възприемането на графичното съдържание.

Последната глава от дисертацията, озаглавена „**Съвременни художествено-изобразителни тенденции по отношение на визуалната проблематика; дигитални издания графични романи**“ затвърждава определението за графичен роман като книжно издание, съдържащо изображения в последователност и специфична типография, целящи създаване на повествование (нاراتив, графичен разказ) и представящи значими художествени, общочовешки и дидактични теми и идеи. Съдържанието на тази част разглежда визуалните структурни елементи в композиционното пространство на графичния роман.

Позовавайки се на логиките на четене на визуалния разказ в графичния роман (обичайно при четенето на страниците очите се движат по формата на буквата „Z“), докторантът обосновава възможностите за използване на допълнителни елементи (*супер панели, субстраници*), допълващи информацията и създаващи усложнена комиксова среда. Практиката на „вграждане“, когато голям панел съдържа в себе си по-малки, отделни панели, също позволява вариабилност във времето и пространството на действието и интересни и сложни флукуации в наративната схема.

Весела Кучева коментира многобройните възможности, чрез манипулиране на обичайната, основна мрежова система на панелите (базирана на близки пропорции, еднакви отстояния) с групирането им в блокове, (приблизени или раздалечени), промяната в мащабите им, застъпването или разпръскването им в разтвора, без ясно обозначени хоризонтални и вертикални оси, художникът да „играе“ с композиционното пространство.

Тук докторантът посочва и някои от съвременните тенденции и подходи, развиващи и надграждащи провеждането на визуалния наратив. Забележим е стремежът на намаляване броя на секвенционалните панели и, увеличавайки все повече територията им в разтворите, насищането им с богато и обемно съдържание (прочее, похват, близък до логиката на картинната книга). Друг подход преекспонира до крайност някои от изброените дотук принципи, генерализирайки ролята му на доминиращ елемент. Съвременността предлага и различни примери с използване на по-специфични стилистични решения – тотално опростена линеарна рисунка, графични текстури, заместващи материалността и светлосянката, колажът - всичко с цел да бъде подчертан и защитен авторският момент.

Кучева посочва и друг характерен момент във визуалната проблематика на съвременния графичен роман – изразеният експеримент на някои автори да ползват два и

повече композиционни или изобразителни подходи (среща на традиционна аналогова и дигитална рисунка с други изобразителни средства, различни техники или смесване на познатото, типично за автора поведение с неочаквана, различна образност, манипулиране на пространството). Понякога експериментът води дори до излизане на графичният роман от общоприетите разбирания за предметността му на **книга**, функционираща като кодексово тяло и пренасянето му в зоната на неконвенционалните изкуства и арт-книгата (инсталация, серия от изображения, обекти с нетрадиционна книжна конструкция). На финала на четвърта глава, Весела Кучева отделя място за анализ на графичните романи в дигитална форма.

Разглеждайки първоначалните опити на художниците, използвайки дигитални технологии да създадат основно комикси, малки по обем и масово ориентирани като таргет, докторантът формулира два начина за възприемане на графичен роман във виртуалната реалност: като **уеб** комикс/графичен роман и като **хипер** комикс/графичен роман. Първият използва и повтаря възможностите на печатно издание – разнообразно тематично, обемно и богато в художествено и композиционно отношение на повествованието, но без интеракция, предполагаема от дигиталния формат. Другият вариант предлага широка палитра от характеристиките на *хипер* издание – зависимостта от ангажимента и интерактивното участие на зрителя в развитието на наратива чрез избор на дискурси, гледища, автономно поведение, а оттам – завладяващо индивидуално преживяване.

Докторантът артикулира естествените ограничения, съдържащи се в дигиталната комиксова форма – преди всичко невъзможността визуалната композиция да ползва и разчита на особеностите на печатния разтвор, тъй като дигиталното издание съдържа само отделни страници. Тук липсата на характерната за кодекса вертикална *гънка* ограничава читателя да възприема информацията първоначално в целостта на разтворите и след това, проследявайки последователността на панелите в лявата и дясна страница, да преживее визуалната рефлексия на тази цялост. От друга страна, гънката на разтвора осигурява на художника възможности за преодоляване в различни композиционни решения на този естествен разделител и структурно обогатяване на повествованието, нещо непостижимо за разчитащата на „скрол“ на страниците дигитална композиция. Съществен елемент като каналът м/у панелите също не може да изиграе своята роля – преходът между изображенията е достъпен с движение на екрана, а това изисква усилие от читателя да съхрани връзката предходно – последващо.

Кучева анализира и прокламираното „предимство“ на дигиталните издания за допълване и разнообразяване с ресурси на екранните изкуства, напр. анимирани изображения. Стремейки се да задоволяват нагласите и да ангажират вниманието на активния потребител на виртуално пространство, авторите на дигитални форми рискуват да загубят характерните за графичния роман очертания на секвенционална наративна структура и да превърнат „читателя повече в пасивен зрител на анимация, отколкото в активен читател на комикс. (...)“.

Заклучението на дисертацията представя обобщената картина на разработката, формулира изводите от изследването и анализа на проблематиката, свързана с избраната тема, назовава приносните моменти.

На базата на проучените и систематично организирани трудове на изследователи и специалисти в областта, подкрепени с многобройни стойностни примери на реализирани от художници издания (някои еталонни), докторантът определя същественото място на графичния роман като специфичен с формата и генезиса си, ясно различим и обособен жанр в зоната на картинните и авторските книги. Макар и комуникиращ заради комиксовата си основа с територията на масовата култура и често адресиран към млада публика, той разчита на специфични композиционни, структурни и повествователни решения и стойностна тематика, гарантиращи високо художествено ниво и полезност на произведенията.

Съществен приносен момент на труда на Весела Кучева е ясното разграничаване на двата жанра - комикс и графичен роман, с обосноваване на тяхната самостоятелност, приликите и разликите им и различните подходи в общата им база. Без да се подценяват художествените достойнства на комикса и сериозността на неговите постижения и нивото на авторите, в дисертацията се подчертава възможността графичния роман да покрие широка тематична проблематика – от визуалната интерпретация на известни литературни произведения, през съсредоточаване в широк кръг информационни, образователни и научни проблеми до важни общочовешки теми, засягащи индивида и обществото в цялост. Това, без съмнение, разширява територията на потребителите – от млада публика до подготвени, високоинтелектуални и образовани читатели-познавачи на тази област от графичните изкуства.

Важен принос на разработката на докторанта е извеждането на характеристиките на визуално-словесната повествователна структура на графичните романи и типологичното им класифициране според особеностите ѝ. Дисертацията изчерпателно анализира и специфичните разновидности връзки м/у визуалния и словесен наратив и посочва извода за приоритетната роля на визуалното, способно и без текстови допълнения да предаде идеите и смислите в концепцията. В разгледаните издания са подчертани аргументите за авторство на художници – създатели на текста и картината и откриватели на свои композиционни и повествователни принципи или прилагачи съществуващите по оригинален начин.

Доказано в трудът е и твърдението, че фабулата и действието не са единствено определящите за битността на графичния роман. Последователността от панели, дори несъдържащи конкретни образи, персонажи, герои или мизансцен и визуално абстрактни, могат да създадат смислови връзки и естетическа рефлексия, да изградят фантазен свят у читателя.

Достойнство и принос на дисертационния труд е и назоваването на съвременните тенденции, развивани в графичния роман днес. Анализът на актуални художествени и изобразителни способности, както и задълбочения поглед към дигиталните издания и техните особености и възможности, видяни в перспектива с развитието на технологиите, обосновават експерименталното и алтернативно художествено поведение в жанра в бъдеще.

След казаното дотук смятам, че сериозната и мащабна задача да се изследва толкова разнообразното и все още ново пространство на графичния роман, е решена успешно и пълноценно. Гледната точка на специалист в областта на илюстрацията и книгата, която

Весела Кучева прилага, защитава и нейните аргументи за актуалност, новаторство и приноси.

Впечатляващи са широките тематични, съдържателни и концептуални вектори на изследването, подкрепени с голям брой цитирани специализирани публикации по темата и забележително подбран, широкообхватен изобразителен материал. Бих подчертал и организиран и стилистично издържан подход на докторанта в словесното поднасяне на тезите.

Всичко това ми дава основание да изкажа удовлетворението си от свършената от Весела Кучева работа и убедено да препоръчам да и бъде присъдено образователната и научна степен „Доктор“.

Януари, 2023 г., София

Проф. Виктор Паунов,
ръководител на катедра „Книга, илюстрация и печатна графика“, НХА